

perne til at opbygge et helt hieraki af kirkerne, sandsynligvis bestemt af kirkeejernes respektive sociale status.

Derved kom virkeligheden ud af trit med loven og dens idegrundlag. Men sagamændene kunne ikke overse denne overpersonlige udvikling og søgte årsagen til den krise de fandt i deres land i de enkelte menneskers driftudfoldelse på tværs af samfundets konventioner og interesser. Det gamle Island som urnordisk »Idealtypus« i Kuhns skildring har aldrig eksisteret: de sociale, økonomiske og politiske forhold han beskriver har højst gyldighed fra fristattidens sidste århundrede, ideologien kan findes hos de frode mænd i 1100-tallets første halvdel – og til den dag i dag!

Inge Skovgaard-Petersen

N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave. Danmarkshistorie uden retouche, 3. Scandinavian University Books, København, Munksgaard 1971. Ill. Indb. 97,75 kr.

Det er vist et af vore nationale kendetegn, at vi er så overbeviste om vore forfædres fortræffelighed og vore forgængeres utilstrækkelighed; derfor føles der mindst een gang i hver generation behov for at tage fortiden op til revision. Det gælder så hver gang om at finde en ny indfaldsvinkel, hvorfra historien kan anskues til glæde og gavn for lydhøre elever.

Det er i og for sig ganske naturligt, at det blandt min generation af historikere måtte blive den skarpsindigste af alle, den mest iderige og myreflittige Niels Skyum-Nielsen, som uforfærdet tog udfordringen op. Hans plan – som desværre kun de læsere, der har været så heldige at få en reklametryksag om *Kvinde og Slave* fra deres boghandler, er blevet indviet i – går ud på at skildre den ældre Danmarkshistorie i 5 bind. Skyum-Nielsen regner med at nå frem til 1550, mens Arup gik trekvart århundrede længere frem, før han lod solen gå ned over Kirstine Munk og hendes smukke børn. Logisk og konsekvent deles de 5 bind i tidsrummet fra en uendelig fjern fortid til år 800, dernæst en periode på 185 år, en på 165 år og de to sidste på hver 150 år. Overalt klare, runde årstal. Sidste bind skal slutte 1550, ikke med kongerne Christian 3.s og Christian 2.s død 1559 eller de uden- og indenrigspolitiske vigtige år 1544/45; 4. bd. skal gå til 1400 – ikke 1412 el. rimeligere 1397; det udkomne 3. bd. går fra 1085 (Knuds gavebrev) til 1250; endelig skal 2. bd. meget passende begynde år 800, da Godfreds virke starter nogenlunde samtidigt med Karl den Stores kejserkroning.

Skyum-Nielsen har valgt at starte i midten og vil så fortsætte med først to skridt frem og siden to skridt tilbage. Bindtitlerne består af to led forbundet med et og, bortset fra nr. 2, der ret traditionelt skal hedde »Vikingen« – man kunne have ventet »Hærfolk og husfolk« eller »Søens og landets plovmand«. Korte titler må altid indeholde en grov generali-

sering, men mens »Vikingen« 800–1085, »Fattigfolk og høvdinge« 1250–1400 og »Adel og prædikanter« 1400–1550 dog indeholder væsentlige elementer i tiden, kan man vel gå ud fra, at »Kannibal og flintsmed« har udspillet deres rolle meget længe, før vi når frem til år 800. På samme måde virker titlen på det foreliggende bind søgt. Begreberne »kvinde« og »slave« kan hverken opfattes som identiske eller sideordnede, selv om Skyum-Nielsen ser begge begreber som udtryk for de undertrykte i samfundet, og dette med en vis ret. Men parallellen halter. Det kan være rimeligt at regne slaverne blandt de dårligst stillede i samfundet – juridisk, socialt og økonomisk, og da samtidig deres rolle som samfundsklasse er udspillet i løbet af dette tidsrum, kan det forsvares at opfatte »slave« som et karakteristikum for perioden. Kvinde(n) udgør derimod som biologisk væsen til alle tider og i alle samfund ca. halvdelen af menneskeheden; også som samfundsvæsen må hendes stilling relateres til *manden* – evt. familien, men ikke til en eller anden særlig gruppe, hvis eksistens er betinget af samfundets økonomiske opbygning, og som består af begge køn. Ganske vist vil der være en nøje sammenhæng mellem samfundsmodellen og kvindens stilling, men denne behøver dels ikke væsentligt at influeres af, at et samfund ophører med at benytte slaver, dels ikke at være ens i alle samfund med slaver. Endelig er der næppe grund til at tro – endsige noget bevis for, at kvindens stilling i det danske samfund 1085–1250 var meget anderledes end i de omgivende perioder, selv om kvinderne synes at være svagere repræsenteret i de skriftlige kilder fra ældre middelalder end fra vikingetid og den senere middelalder. Blader man i runeværket, får man det indtryk, at ikke så få sten er rejst enten til ære for *kvinder* – naturligvis ikke ganske almindelige kvinder, men »herskerinder« for at anvende det Wimmer'ske udtryk, eller *af kvinder*, der altså havde myndighed til sligt, for såvidt som de havde *økonomisk* evne dertil. Går vi frem i tiden umiddelbart efter »Kvinde og slave«, finder vi, at 4 udaf vore 5 ældste originale testamenter skyldes velbyrdige fruer. Det må ikke tages til indtægt for, at kvinder hyppigere havde anledning til at gøre testamente end mænd, men hænger sammen med, at disse testamenter fra 1250'erne og 1260'erne er bevaret gennem St. Clara klostres arkiv. Skyum-Nielsen nævner, at ca. 1/4 af de 350 givere, der mindes i *Necrologium Lundense*, er kvinder (s. 77); i den lidt yngre gavebog fra Roskilde er næsten 1/3 af de nævnte verdslige personer kvinder, og for kongelige personer står det lige: 3 dronninger og 3 konger. I Helms' liste over 140 tidsfæstede personer i Næstved-nekrologiet er der:

5 kvinder af 21 personer før 1300	eller 1/4
8 kvinder af 65 personer 1307–87	eller 1/8
10 kvinder af 59 personer 1420–1500	eller 1/6
1 kvinde af 5 personer efter 1500	eller 1/5

Af ialt 458 nævnte personer hører de 294 hjemme i klostret, af de resterende 164 personer uden for klostret er 61 eller noget over 1/3 kvinder. Disse eksempler er nævnt for at vise, at kildefrekvensen næppe tillader at drage videre slutninger, hverken i positiv eller negativ retning.

Jeg har brugt nogle ord på den samlede plan, fordi jeg synes, at forlaget (og forfatteren) har ladet sine »kunder« i stikken ved ikke at ofre blot en enkelt side herpå i det foreliggende bind. Erfaringen lærer os jo at selv de bedst forberedte værker ofte kan være længe undervejs, og så er det fra et forbrugersynspunkt for dårligt, at man skal være henvist til en tilfældig reklametryksag for at lære planen at kende. Forfatteren har dog afbødet denne mangel noget ved at lade forordet i det udkomne 3. bind have et bredere sigte. Han begynder således: »Mange har villet skrive det danske folks historie i den ældre tid. Det er ofte endt ved en håndfuld konger, bisper og stormænd. Det fortiede flertal – de utrolig mange fattige, syge, gamle og svage – er forbigået.« Skyum-Nielsen mener, at kilderne skabt af nogle få, oftest højt placerede mænd, giver et bedragerisk genskin af fortiden, hvor kvinderne knapt nok er nævnt, og fortsætter, at senere tiders historikere har accepteret, at mændene var næsten ene om at skabe historie. Metodeprofessoren burde her have gjort opmærksom på, at han anvender ordet »kilder« i den snævre betydning: *skriftlige* kilder. Hvis billeder og arkæologiske fund inddrages, får vi en lidt jævnere fordeling mellem kønnene. Man kan heller ikke lade være med at studse over udtrykket »at skabe historie«; konteksten indebærer, at historien opfattes ikke som det passerede, det der skete i fortiden, men som vor viden derom. Da denne viden er ensidig – eller i bedste fald præget af dominanter, kan vi kun opfatte visse sider af historien.

» – uden retouce« forklares i forordet som en understregning af, at det at betragte fortiden fra mandens stade eller samfundspyramidens top er forældet. Lad gå med det. Derimod er den følgende sætning, »Danmark var i tiden 1085–1250 præget af de dårligt stillede mennesker, særligt af slaverne«, i høj grad et postulat. Der tages også straks efter de nødvendige forbehold, at fremstillingen ikke alene er baseret på »det fortiede flertals historie«, men forfatteren har draget nytte af andre forskeres »indgående syslen med aristokraterne«.

Meget prisværdigt har Skyum-Nielsen sat sig som mål at være ajour med forskningens nyeste resultater, et løfte han tilfulde indfrier. Der findes henvisninger til langt over 25 inden- og udenlandske bøger og artikler trykt inden for de allerseneste år – flere så sent som 1970, og i et vist omfang stillingtagen til de deri fremsatte teser. På grund af noternes meget knappe form kan det undertiden være svært at se, om Skyum-Nielsen refererer en forfatters mening, eller om han fremsætter en egen mening i mere eller mindre opposition til den forfatter, der henvises til. Selv de nyeste arkæologiske landvindinger er stort set taget i betragtning, takket

være de mere populære præsentationer af dem i Arbejdsmarken, Skalk og Ale.

Mens Skyum-Nielsen fuldt ud tilgodeser den nye forskning, hvadenten den er med ham eller mod ham, er hans holdning til »aristokraterne« knap så beundringsværdig. Hvorfor skal stormændene kun betragtes *lidt anderledes* (min kursiv) for at undgå, at svage sider og skønhedsfejl re-toucheres væk? Er der da kun tale om *skønhedsfejl* i de tidligere fremstillinger? Man begynder at ane, at en helgardering har været nødvendig.

Hvordan forholder det sig egentlig med denne nye vægtfordeling af stoffet? Der findes ialt 33 kapitler opdelt i 146 afsnit. Måske er det farligt – og usagligt – at lægge for meget i titler, men man får unægteligt bange anelser, når man efter en gennemlæsning af indholdsfortegnelsen må konstatere:

- 1) At et kvindeligt element kun forekommer i een af de 33 kapiteloverskrifter (nr. 4 Konge og *dronning*); i underafsnittene sker det dog 4 gange (20, 47, 85 og 104).
- 2) At hvad »slaver« angår, må de omskrives til samfundets nederste lag under en eller anden form for overhovedet at blive repræsenteret i kapiteloverskrifterne, f. ex. nr. 5 »Kirker, fyrster og *fattige*«, nr. 10 »Høje og *lave*«, nr. 11 »Land, folk, plov og *hytte*«, og i underoverskrifterne optræder de højst 5 à 6 gange (2, 52, 85 – bogens titel i omvendt orden – evt. 91, 114 og 115).
- 3) At samfundspyramidens top derimod er repræsenteret med kapitlerne 4, 5, 9, 10, 17, 19, 21, 22, 23 og 30 altså næsten en trediedel af af kapiteloverskrifterne, og dertil kommer talrige undertitler – ialt 55.

Her er set bort fra de mange almene og politiske afsnit; alligevel indeholder ca. 50 undertitler navne på personer og institutioner i pyramidens top, eller lige under den, så ret beset er stoffordelingen nok ikke så meget anderledes end den plejer at være.

Fremmedord er på mode, men den overdrevne brug af dem kan nok virke afskrækkende på den interesserede læser og irriterende både på studenten, der skal benytte bogen som grundbog, og fagfællen, der jævnlig tager sin tilflugt til bogen som håndbog og som opslagsværk. Et lille udpluk fra den første halve snes sider viser arten: diskriminering (er en af yndlingsgloserne), eksploiterende, eksploiteringsmaksime (s. 1), anakronistiske kuldegysninger (s. 2), anti-klerikal, kapitalkoncentration, malabarisk, leoninske vers, metrisk præstation, nepotisme, par excellence, de gode public relations, sakraliseringen etc. Irritationsmomentet bliver ikke mindre af, at der ved siden af strømmen af fremmedord anvendes en række ord og vendinger, som næppe kan findes i den store danske ordbog, jeg skal igen begrænse mig til nogle få eksempler fra de første sider:

... *drev* Erik på med helgenkåringen, gammelsindede, kongskirke, nybrudsjord, nyprivilegerede, opnævner, falske sprogmonter, topcirkel.

Men trods unoder og visse hasarderede påstande har professor Skyum-Nielsen sørget for at skaffe sig syndsforladelse i rigeligt mål. På nogle afgørende punkter er hans bog et virkeligt pionerarbejde. De talrige noter og henvisninger, undertiden op imod en snes stykker pr. side, er et verifikationsapparat uden sidestykke. Dertil kommer en litteraturliste på 22 sider; det er vel set før, men tekstens klummeinddeling er opretholdt, og i »notedelen« findes som noget helt nyt en forfatterliste med henvisninger til de sider i »Kvinde og slave«, hvor deres arbejder omtales. Et smukt eksempel til efterfølgelse, men hvem orker det? Det har vel ikke kostet blod, sved og tårer, men uendelig mange timers tålmodigt præcisionsarbejde, som næppe havde kunnet gennemføres uden hengivne og veluddannede »slaver«.

Iøvrigt har jeg et hjertesuk med hensyn til noteapparatet. Det er helt i sin orden, at der gøres udstrakt brug af forkortelser – også en del utraditionelle, da de er skabt med enestående konsekvens, men derved bliver flertallet af noterne meget korte, ofte kun bestående af nogle bogstaver og tal. Da satsen er omløbende uden nogen adskillelse, og notens nr. kun markeres ved hævet petit, så bliver afsnit med mange noter vanskelige at overskue. Det ville hjælpe meget, hvis hver note fik lov at begynde på ny linie, og det ville ikke få væsentlige konsekvenser for den gode typografi. I det foreliggende bind ville det kun på 2 el. 3 sider have skabt pladsproblemer, som nok var til at klare, hvis man fra starten var indstillet på en sådan løsning; må vi bede om det i de kommende bind.

I almindelighed er de knappe noter fyldestgørende, men undertiden kan det være svært at se, om et synspunkt er Skyum-Nielsens eget eller skyldes den forfatter, han henviser til, og det samme gælder i nogen grad formuleringerne. Når den svenske prinsesse Ingrid (s. 38) omtales som »sexet« og karakteriseres som »en man-eater fra den mørke middelalder«, er ingen i tvivl om, at formuleringen er Skyum-Nielsens og ikke skyldes Jørgen Olrik i Dansk biografisk Leksikon. Derimod er det i kapitlet om de ældste klostre (s. 120–121) ikke helt klart, om Skyum-Nielsen polemiserer både mod Jarl Gallen og Sv. E. Green-Pedersen, og det kan jo ikke slås efter, da Green-Pedersens specialeafhandling er utrykt.

Med forordets programmerklæring in mente kan det ikke overraske, at der vendes op og ned på hævdevundne opfattelser. Knud den Hellige tages til nåde igen – med skarpt udfald mod de moderne historikere, der har set hans modstand mod bønderne som gældende folket. Spørgsmålet er, om det ikke er fuldt så legitimt at foretage en sådan identifikation som at identificere folket med »de fattige og sultende menneskehobe«.

Det er rimeligt og naturligt at skildre det danske samfund ved slutningen af 1000-tallet ud fra Knuds gavebrev til Lundekirken, da dette vort

ældste diplom giver os fast grund under fødderne m. h. t. en lang række begreber. Det er skelsættende i vor *viden* – og vel også for forholdet mellem kongemagt og gejstlighed – men behøver ikke at være det i historiens almindelige forløb, da dets privilegiebestemmelser lige så godt kan være et vidnesbyrd om, at overgangen fra kastesamfund til privilegiesamfund *har fundet sted*. Det er straks mere betænkeligt at lade dokumentet genspejle hele samfundsstrukturen; man tænke sig det danske samfund ved 1800-tallets slutning skildret på grundlag af Carlsbergfondets fundats og f. ex. vedtægterne for et andelssvineslagteri. Det ville have været utraditionelt, men i pagt med bogens tendenser at følge gennemgangen af det ældste kongebrev op med en nærmere omtale af det ældste dronningebrev. Dronning Edels 5 år yngre gavebrev (Dipl. Dan. 1. rk. II nr. 23) er ganske vist udstedt i Flandern, og gaven gælder et abbedi ved Reims; Edel titulerer sig »de danskes dronning«, hun anvender 1. person singularis, ikke pluralis majestatis.

Skyum-Nielsen kan ikke acceptere Weibulls, Nørlunds og Hal Kochs portræt af ærkebiskop Eskil som den store, ædle og gavmilde kirkefyrste, så han detroniseres og kastes ud i mørket, men ellers kommer forfatterens anti- og sympatier sjældent så tydeligt frem over for enkeltpersoner. Det er uundgåeligt, at al historieskrivning må være subjektiv i større eller mindre grad; professor Skyum-Nielsen er derfor i sin fulde ret til at fortolke kilderne i overensstemmelse med sin samvittighed og ud fra sit sociale engagement, selv om vi andre må finde visse fortolkninger som en fordrejelse af kildernes vidnesbyrd.

Forsøgene på at trække kvinderne frem i lyset fører ikke til mange positive resultater. Som en parallel til Bodilslægten omdøbes Trugotslægten til Trundslægten efter stammoderen. Men ellers er fremhævelsen af kvinden ofte i negativ retning. De billedmæssige fremstillinger af mandkvinde må ikke opfattes som udtryk for harmoni eller kærlighed, men skal gælde vellyst (omslagsbilledet og s. 97); den gotlandske døbefont, der viser kvinden på lige fod med andre bygningshåndværkere, fortolkes som eksempel på, at kun i det hårde arbejde kunne kvinden opnå ligestilling, hvilket må siges at være en overfortolkning. Iøvrigt synes den gotlandske stenmester ikke at have fulgt det traditionelle mønster for fordelingen af mands- og kvindearbejde. I afsnittet om »Kvindens stilling« siges det (s. 96), at kvindesysler ofte foregik »under udbrud af mandlig foragt« med henvisning til Anne Holtesmarks artikel om kvindearbejde i Kulturhistorisk Leksikon. Læser man artiklen, får man et lidt andet indtryk; foragten gælder ikke kvindesyslerne som sådanne, men at *mænd* udfører dem. Holtemark gennemgår de forskellige former for kvindearbejde og påpeger husets tærskel som skillelinie mellem kvinde- og mandsarbejde, og at dette skel nøje blev overholdt, »det var hån å beskylde en mann for å ha gjort kvinnearbeid«. Det var altså nedværdigende at be-

fatte sig med det andet køns arbejde, men det indebærer ikke uden videre en nedvurdering af kvindearbejde som sådant. Kun i et af de anførte eksempler er der tale om foragt for selve arbejdets art.

Det gør ikke så meget at visse tolkninger er diskutabile, da læseren hele tiden ved hjælp af det omhyggelige noteapparat er i stand til at danne sig sin egen mening. Det er forbløffende så få trykfejl, der har sneget sig ind i henvisningerne, ligesom teksten er praktisk talt fejlfri. Som den undtagelse, der bekræfter reglen, skal nævnes, at det årvågne blik et enkelt sted har svigtet. Under omtale af den voksende Maria-kult (s. 123) siges, at Marie blev det almindeligste pigenavn i dansk middelalder. Det er jo ikke rigtigt – tværtimod kendes der kun et par enkelte eksempler fra katolsk tid. Skyum-Nielsen har her videregivet Bastholms fejlagtige udsagn uden at kontrollere det hos Hald eller i Danmarks gamle personnavne. Det er et meget stort plus for værdien som håndbog, at man i almindelighed kan stole på oplysningernes korrekthed, man må blot ikke lade sig indfange af tendenserne.

På plussiden tæller også det store og alsidige billedmateriale. Der er forbløffende få gengangere fra Arups og Politikens Danmarkshistorier; til gengæld har det været nødvendigt at inddrage ikke-nordisk materiale. Af stor kulturhistorisk interesse er de mange gengivelser fra den franske »abbediseernes bog«. Billedkvaliteten er noget varierende; stregklichéeerne er gennemgående fine, men det kniber med skarpheden i en del af de fotografiske klichéeer. De mange segl- og møntgengivelser passer godt ind i det typografiske helhedsbillede, men det er et minus, at der intet oplyses om størrelsesforholdene. Den lille bitte Sofie-Valdemar mønt fra Jylland (s. 183) ser i den stærkt forstørrede gengivelse ud som en pavelig blybulle, men det er måske ikke noget helt tilfælde, da der synes at være overensstemmelse i billedkompositionen.

Man savner Arups umiddelbare fortællerglæde. For Arup var det væsentligt ikke blot at pille det gamle ned for at rejse en ny bygning, men også at fortælle en god historie. Alligevel blev Arups Danmarkshistorie vel aldrig folkelæsning, sådan som han selv havde ønsket det, dertil var hans fremstilling for ufolkelig. Men selv hans argeste modstandere måtte anerkende hans overlegne sprogbeherskelse, og lige som tidligere generationer stiftede bekendtskab med historiens helteskikkelser gennem udvalgte stykker fra Saxo frem til A. D. Jørgensen, således har enkelte kapitler af Arups Danmarkshistorie fundet vej til folkeskolens læsebøger. Den ære vil næppe blive Skyum-Nielsens Danmarkshistorie til del.

Arups værk er gennemsyret af liberalismens optimistiske livssyn og tyvernes genvundne tro på guldets. Skyum-Nielsen Danmarkshistorie genspejler også tidens strømninger, det viser sig bl. a. i de mange rappe og rammende rubrikoverskrifter – headlines – for at anvende Skyum-Nielsens sprogbrug. Men en negativ påvirkning fra massemedierne gør sig

desværre også gældende både i sprogets uegalitet og i den meget flimrende fremstilling. Selv efter adskillige gennemlæsninger af bogen sidder man tilbage med en kaleidoskopisk fornemmelse, man husker nogle markante bemærkninger, men i alt for ringe grad de mange gode synspunkter (foruden alle de dårlige) og fine iagttagelser, der ofte drukner i strømmen af besynderlige gloser. Det er som om bogen mangler linie og fast komposition.

Af hensyn til værkets plan er det næppe hensigtsmæssigt at bede om en bredere fremstilling; man kunne dog nok ønske, om forfatteren i de kommende bind ville være knap så kortfattet – ikke mindst når der refereres til utrykte arbejder. Til gengæld kunne der så spares på de klichéagtige og ofte noget påklistrede gentagelser om små og store i samfundet – slaver, kvinder og potentater. Skyum-Nielsen har meget fortjenstfuldt villet drage en lanse for de underkuede i samfundet, men det sker på en sådan måde, at det uvilkårligt fører til opposition; slaverne kan jo af gode grunde ikke protestere, men mon ikke de fleste kvinder føler sig en smule ilde berørt ved at se vore »formødre« blive slået i hartkorn med slaver. Det er rimeligvis ikke tilsigtet, men titlens sideordnen af de to begreber medfører en nedvurdering af kvindens stilling ud fra en noget ensidig vurdering af det sparsomme kildemateriale.

Thelma Jexlev

Anne K. G. Kristensen, Danmarks ældste annalistik. Studier over lundensisk Annalskrivning i 12. og 13. århundrede. Skrifter udg. af det Historiske Institut ved Københavns Universitet III, København 1969. 161 s. 28.00 kr.

Den äldre medeltidens historia är på en gång både förmedlad och förärvad av de första nordiska historieskrivarna. Problemet är detsamma för oss som för de flesta andra kulturer, där en fornhistoria utvecklats till en myt. Metodiskt finns det ingenting annat att göra än att klarlägga fornmyternas tillkomsthistoria och vandringar genom de äldsta historieverken. Det är en sida av den vetenskapliga historieforskningens uppgifter. En annan är att få kontakt med urkundsmaterialet och andra primärkällor, så att korrektiv till annalernas tidiga bearbetning av verkligheten uppnås. Vi idag uppnår därmed visserligen ofta kanske ingenting annat än en ny, modern mytbildning kring de gamla händelseförloppen. Men det avhänger i sista hand av den nu levande historikerns redskapskänedom – metod – och om han är tillräckligt moraliskt sober till att hålla sig till verkligheten och avvisa gamla och nya myter.

Anne K. G. Kristensens bok om de äldsta danska annalerna är epokgörande. Den ingår i en magistral diskussion som är ovanligt långsam i